

УДК 378.147

ЛІНГВІСТИЧНО-СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОМОВНОСТІ НА БАЗІ «МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ»

Лотфі Гаруді Г.С.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті висвітлюється білінгвізм, як багатоаспектний феномен мультикультурної освіти. За основу взято систему етнічних програм європейських країн. Багато уваги присвячено поведінці двомовної особистості в соціумі. Розкрито специфіку формування мови і мовлення в цілому за умов домінування білінгвального середовища. Проаналізовано багатогранність актуальної проблеми, а також її нормативно-правові засади, як основні фактори впливу. Доведено важливе значення лексичного підґрунтя формування пізнавальної діяльності в процесі розвитку мислення. Розглянуто факти важливості збереження самотності культури мови, та її етносу. Поданий термін білінгвізму, оснований на досвіді багатьох вчених. Багато науковців ставлять під сумнів факт володіння другою мовою, та на якому рівні білінгв повинен розмовляти нею, щоб так називатись. Низка дисциплін розглядає вплив білінгвізму під кутом своєї перспективи вкладу у суспільство. Психологічне формування двох мов в одній свідомості є новим фактором сучасного суспільства. В поєднанні культурних особливостей різних мов з традиціями національних звичаїв підіймають велику кількість нюансів з якими навчальний процес свідомо має справитися. Надбання попередніх поколінь дає можливість і надалі мислити над поданою проблемою, та знаходити нові рішення. Дослідження стверджують наявність вродженої здатності формування лінгвістичних структур з раннього віку, що і підтверджує його автентичність. І зрештою, різке збільшення міграції людей призвело до популярності та необхідності етнічно-культурного виховання. Метою освіти – залишається забезпечити легке і продуктивне навчання, вказавши шлях до збереження національної самотності найменшої нації і її мови, що і є завданням мультикультурної освіти.

Ключові слова: мультикультурна освіта, білінгвальна освіта, етнічні програми, міграція, двомовність, комунікативне середовище, мовні системи.

Постановка проблеми. Характерним для ХХІ ст. є процес інтенсивного вивчення такого своєрідного феномена, як білінгвізм. Новітньо-інформаційні та комунікативні технології при вивченні іноземної мови щоденно впроваджуються в сучасне і швидко прогресуюче суспільство, вносячи неабиякі зміни в його щоденне мовлення. Лексико-лінгвістичні особливості тієї чи іншої мови щодня стають нормою як окремо взятої мови, і невинно вивчаються фахівцями в даних сферах чи культурах. Мова використовується як засіб спілкування між людьми, формує їх соціокультурне та міжкультурне відношення. Тоді, як іноземна мова, ще й служить засобом спілкування в соціально-побутовій та професійній сферах.

Останніми роками цікавість лінгвістів-науковців до білінгвальної освіти суттєво зростає. Білінгвізм постає важливим компонентом міжособистісного спілкування, є мовою суспільного функціонування в групах, та організаційно взаємодіє у високоосвіченому суспільстві в цілому. Щоб досягнути багатогранного розвитку своїх громадян, кожна держава, на різних етапах, надає особливої гостроти поставленій проблемі, у зв'язку з прагненням до саморозвитку і вдосконалення. Тому, важливість формування лінгвістично-дидактичних підходів та методів двомовності стає об'єктивною дійсністю. Великий інтерес науковців-дослідників до двомовності невинно зростає. Безперечно «білінгвізм» як явище соціальної дійсності потребує клопіткого вивчення. На сьогодні це активно досліджується як питання суспільних змін соціуму.

Основою грамотного мовного спілкування є правильно лінгвістично-сформована лексика. Тому різноманітне порушення опанування системою лексики мови суттєво ускладнює будь-яке спілкування. Таким чином для дітей-білінгвів не-

абиякої важливості в розвитку їх лексичної сторони мовлення набирає мова. Від мовленнєвого розвитку залежить опанування двома, а нерідко і кількома мовами водночас. Отже, саме через це – актуальність двомовності посідає таке вагоме місце в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених у сфері двомовності намагалися дати чітке визначення терміну «білінгвізм» та окреслили його в лінгвістичному соціально-філософському аспекті. Даною проблемою займалися такі науковці: Л.Т. Масенко, О.О. Тараненко, А.М. Окара, В.М. Труб, О.А. Сербенська, В.Д. Радчук, О.Б. Ткаченко, В.М. Демченко та інші. На даному етапі розвитку цивілізації білінгвізм безпосередньо став проблемою номер один практично для кожної країни світу, а не лише для найрозвинутіших.

Серед відомих вчених вагомою стала дослідницька думка лінгвістичних питань білінгвізму Е.К. Чернічкіної, і для універсальної граматики Н. Хомського, ідея про впроваджений мовний інстинкт С. Пінкера, та універсальний внутрішній код Н.І. Жинкіна.

Як наукова проблема «білінгвізм» почав своє формування ще в кінці ХІХ ст., проте як соціальне явище, сягає своїм корінням в античний світ. Феномен білінгвізму утворився внаслідок змішання мов завойовників з місцевими жителями, території яких були захоплені. Саме мовознавство, з розвитком лінгвістики кінця ХІХ ст. починає розглядати білінгвізм як предмет теорії мовознавства. В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, А.А. Потебня, Ж. Піанже обґрунтовували лінгвістично-методологічні основи двомовності. Таким чином помітний стає той факт, що від соціально-історичної області білінгвізм перейшов до лінгвістики і зараз вивчається як харак-

терна динамічна парадилема. Теорію спільності фонологічних і граматичних рис мов висунув А.Є. Карлінський. Ретельно описуючи мовні взаємодії, він вдало проаналізував як розвивалася думка від самої ідеї структури мови до теорії їх розвитку, виділив мовне змішання і його формальний прояв. Термін «білінгвізм» ще в XIX ст. використовували: В.А. Богородицька, І.А. Бодун де Куртене, В.М. Жирмунський, Є.Д. Поліанов, Л.В. Щерба і вперше, як лінгвістичний термін У. Вайнрайх [3, с. 22]. У. Вайнрайх [3] і Е. Хауген ґрунтовно обумовили основні ідеї теорії мовної взаємодії. Наукову значущість проблеми дослідження білінгвізму піднімали І.А. Бодун де Куртене, А.А. Потебня, В.А. Богородицький, Л.В. Щерба, Н.І. Жинкин. Вищесказане являється першою спробою словесно окреслити поняття білінгвізму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що тему білінгвізму розглядала та досліджувала велика кількість вчених-науковців, це питання залишається недостатньо вивченим в аспекті лінгвістики. Отже, ми розуміємо, першочергове місце при вивченні білінгвізму посідає мовленнєва база мовця, його лінгвістична здатність мислити в процесі засвоєння паралельної мови. За останні роки дослідження проблеми двомовності виявило низку переваг, доведено ряд недоліків цього особливого феномену, а також ведеться праця над їх усуненням на шляху до успішного оволодіння мовами.

Мета статті. Головною метою даної статті є інтерпретація особливих лінгвістично-соціальних підходів до білінгвізму. Обґрунтування причин його формування в процесі засвоєння кількох мов одночасно, здійснення аналізу сучасного стану білінгвальної освіти. Ця робота уточнює доробок фахівців-лінгвістів, з'ясовує сутність впливу багатьох факторів як зовнішніх так і внутрішніх, спрямовуючи їх погляд на розкриття нових можливостей, які вже сьогодні застосовуються на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Білінгвізм, будучи багатоаспектним явищем, вивчається низкою різноманітних наук. У своєму власному трактуванні його розглядає лінгвістика, соціолінгвістика, соціологія, філософія, психологія, політологія і навіть логопедія. У співвідношенні мови і культури багатомовність є доволі таки актуальною проблемою.

Лінгвістика вивчає білінгвізм, як дане явище, що має зв'язок з текстом; соціологія цікавиться його місцем в поведінці двомовної людини або ж групи людей в соціумі; психологія характеризує білінгвізм під своїм кутом зору механічного виробництва мови, а психолінгвістика займається сукупністю його психологічних і соціологічних рис. Логопедія вивчає своєрідний вплив двомовності на звуко-вимову та формування мовлення білінгва в цілому. Вважають, що саме через це явище перелічені науки мають безпосередній зв'язок з двомовністю. Багато науковців характеризують білінгвізм по-своєму. Ю.Д. Дешерієв [6] вважає двомовність вільним володінням двома мовами. Схоже висловлюється В.А. Аврорина: «Двомовність слід визначати як однаково вільне володіння двома мовами. Інакше кажучи, двомовність починається тоді, коли ступінь знання другої мови наближається впритул до ступеня знання першої» [1, с. 54]. Схожі погляди розділяє Т.А. Бертагаєв [2]

та ін. У. Вайнрах [3], В.Ю. Розенцвейг [14], Е.М. Верещагін [4], мають інше розуміння двомовності. Вони вважають поперемінне користування двома мовами – двомовність, а осіб – двомовними. Рівень володіння мовами при тому не вказується. У. Вайнрах стверджує, що білінгвізм – це вміння говорити двома мовами, поперемінно використовуючи ту, яка підходить до мовного середовища [3, с. 22]. Думка А.А. Леонтьєва полягає в тому, що білінгв має вміння здійснювати мовну діяльність, при чому користуючись мовними засобами не лише однієї мови, а двох, в залежності від соціального середовища, мети спілкування, проінформованості про співрозмовника і тому подібне [12, с. 252]. Окремі лінгвісти вірять, що білінгвізм має місце тоді, коли мовець абсолютно досконало володіє двома системами мов, і в нього не існує межі між рідною і набутою мовами – це і вважається досконалою двомовністю. В.М. Ярцевої точка зору свідчить про «здатність окремого індивіда або народу в цілому або його частини спілкуватися на двох мовах» [16, с. 5], тобто лише порозумітися на побутовому рівні. До необов'язковості рівнозначного володіння мовами схиляється і А.Є. Супрун. Він розуміє двомовність як «можливість володіння носієм одної мови іншою мовою в різній мірі, а отже і можливість двомовності різних ступенів» [15, с. 7]. Загалом лінгвісти вважають, що двомовність має місце тоді, коли мовець в стані висловити свої думки, а також зрозуміти дану йому інформацію на двох мовах. Розглядаючи проблему білінгвізму в межах мовної діяльності, а цим займався А.А. Монтьєв [11], А.А. Залевская [8], та ін. було зазначено важливість наявної мотивації при оволодінні другою мовою. Велику роль відіграє спадкова здатність структур мозку при паралельному освоєнні другої мови. Вміння вичленювати і об'єднувати словесні сигнали, ефективно їх зіставляти відповідно до законів роботи мозку, а також вміння створити різноманітні форми узагальнення. Загалом існує вроджена можливість людини будувати лінгвістичні структури.

Слід зазначити фундаментальний генезис функцій мови при білінгвізмі. Специфіка виражається в тому, що процеси формування мов є різними, та попри те, вони стимулюють одна одну; є тісно взаємопов'язані. Потреба спілкування двома мовами породжує інтерференцію, а саме граматичні змішання при висловлюваннях своєї думки, що Ж.П. Раку відзначає, поряд із існуючими твердженнями про двомовність [13, с. 157].

Із посиленням міграції, все частіше суспільство звертається до питання мультикультурної освіти, яке і стало актуальним у вирішенні питання цілісності обидвох мов при білінгвізмі. В Європі таку освіту, ще називають громадянською. Вірять, що ця система забезпечить реалізацію основ етнокультурного навчання. І.Д. Дмитрієв стверджує, що мультикультурна, вона ж багатоетнічна освіта без сумніву «важлива і актуальна частина освіти, але вона маючи за свою благородну мету сприяє створенню гармонії між етнічними та національними групами» [7]. В сучасному світі як міжкультурні, так і міжетнічні взаємодії ґрунтуються на мові і тому так актуальні для розвитку мультикультурної освіти, яка є складовою інтеграційно-трансформаційного процесу сучасного суспільства. Багато факторів

мультикультурної освіти заставляють вчених проаналізувати закономірності розвитку мовлення та мови. Обстежуючи двомовних дітей, дійшли до висновку, що білінгви мають значно вищий рівень сформованих семантико-синтаксичних відношень. На думку Н.В. Імедадзе [9] дитина до 3 років зміщує дві мови, потім починає їх чітко відокремлювати.

Досліджуючи мовленнєвий розвиток М.Г. Хаскельбергер виділяє такі особливості білінгва: пізніше опанування мовою; словниковий запас мов на порядок менший, ніж в однолітків, при цьому сума лексикону переважає; часто відсутня система навчання; проблеми з письмом; проблеми з граматику; скорочення часової перспективи; порушена здатність усвідомлювати власну поведінку; емоційні труднощі; нездатність завершити розпочате.

Незважаючи на ряд негативного впливу двомовності вчені-лінгвісти стверджують, що позитиву більше і мовний досвід багатший, що сприяє розвитку та мотивації. Якщо розглядати лексичний розвиток білінгва, то слід підкреслити, що лише при наборі достатньої кількості словесного запасу поступає сигнал до можливості будувати зв'язки між словами, спершу спонтанним, а згодом послідовним, методом згідно схем, вдосконалюючи лексико-граматичне підґрунтя обох мов. Розвиток словника має тісний зв'язок з розвитком мислення, з психічними процесами особи, та розвитком усіх компонентів мови. Важливим фактором розвитку мовлення є спілкування [10, с. 3]. При формуванні лексики відбувається процес засвоєння і уточнення слова. А.А. Леонтьєв виділяє такі компоненти значень слова: денотативний, понятійний, конотативний, контекстуальний.

По мірі розвитку мислення лексика збагачується і систематизується, тому формування

лексики так тісно пов'язане з процесом словотворення, що визначає лексичний рівень мови. Причому, успішна диференціація білінгвом лексико-семантичних ознак мови характеризує його рівень володіння мовою. Словесне ототожнення має вплив не лише на розвиток мови, але і формує пізнавальну діяльність, що є одиницею мовного мислення на думку Л.С. Виготського [5].

Наше вивчення даної проблеми показує розходження думок багатьох вчених, проте стверджує доцільність запровадження такого навчання паралельно з вдосконаленням психічних функцій пізнавальних здібностей білінгва разом з освітнім процесом формування мови, який повинен бути заснований на ґрунтовному системному підході. Завданням мультикультурної освіти є не лише якісно навчити мови, а й скерувати білінгва на шлях до правильного її розуміння, формування висловлювання у певних мовних ситуаціях.

Висновки. Можна зробити такий висновок, що мова і культура нероздільно співіснують у суспільстві, а білінгвізм є актуальним для багатьох наук, зокрема для лінгвістики, соціології, філософії, психології, педагогіки, політології, особливо логопедії, та багато інших. Хоча кожна наука має свої параметри щодо вивчення двомовності, та все ж отримані результати досліджень будь-якої сфери білінгвізму доповнюють своїми знаннями іншу, сприяють глибшому розумінню цього складного феномена. Тому, розроблення методик дослідження лінгвістично-соціального аспекту білінгвізму, а також їх впровадження у життя стало актуальним питанням, що потребує невідкладного вирішення. В своєму аспекті, білінгвізм не лише культурне надбання того чи іншого народу, але й являється його економічною та політичною проблемою.

Список літератури:

1. Аврорін В.А. Роль рідної та тосійської мов в культурному піднесенні народів півночі // Известия АН СРСР. Відділення літератури і мови. – Т. XXXII. Вип. 6. – М., 1973, с. 503-512.
2. Бертаев Т.А. Білінгвізм і його різновиди в системі вживання / Т.А. Бертаев // Проблеми двомовності і багатомовності. – М., 1972; Білінгвізм в теорії і практиці / Под ред. З.У. Блягоза. – Майкоп: Вид-во АМУ, 2004; Блумфілд Л. Мова // М.: издат. «Прогрес» 1968.
3. Вайнрайх У. Одномовність і багатомовність // Нове в лінгвістиці. Вип. 6. М.: Прогрес, 1972. – С. 25-60.
4. Верещагін Е.М. Психологічна та методична характеристика двомовності (білінгвізму). М.: Изд-во МГУ, 1969.
5. Виготський Л.С. Мислення і мова / Зібрання творів. – М., 1982 (Т. 2); Виготський Л.С. Думка і слово // Виготський Л.С. Мислення і мова. М., 1996.
6. Дешерієв Ю.Д. Соціальна лінгвістика // издат.: Наука, 1977 р.
7. Дмитрієв І.Д. Монокультурність как дидактический принцип / Г.Д. Дмитриев // Педагогіка. – 2000. – № 10 – С. 38-46.
8. Залевская А.А., Медведева І.Л. Психолінгвістические проблеми навчального двомовності. Твер, 2002.
9. Імедадзе Н.В. Управління процесом оволодіння другою мовою // Хрестоматія з вікової та педагогічної психології / За ред. І.І. Ільєсова, В.Я. Ляудіс. М., 1984. – С. 235-239.
10. Лалаєва Р.І., Серебрякова Н.В. Формування лексики та граматики ладу у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. – СПб., 2001.
11. Леонтьєв А.А. Мова, мова, мовна діяльність. – М., 1969.
12. Леонтьєв А.А. Психолінгвістические одиниці і породження мовного висловлювання. Вид. 3-тє, стереотипне. – М.: КомКніга, 2005.
13. Раку Ж.П. Психогенезіс мовив змішаних комунікативних середовищах // Монографія. Кишинів, КДПУ, 2008.
14. Розенцвейг В.Ю. Основні питання теорії мовних контактів // Нове в лінгвістиці. В'ю. 6. М.: Прогрес, 1972.
15. Супрун Л.Є. Лекції з мовознавства. – Мінськ, 1971.
16. Ярцева В.М. Розвиток національної літературної англійської мови. М. Наука. 1969 р.

Лотфи Гаруди Г.С.

Национального университета «Львовская политехника»

ЛИНГВИСТИЧЕСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ДВУЯЗЫЧИЯ НА БАЗЕ «МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ»

Аннотация

В статье освещается билингвизм, как многоаспектный феномен мультикультурного образования. В основе лежит система этнических программ европейских стран. Много внимания посвящено двуязычной личности в социуме. Раскрыта специфика формирования языка и речи в целом в условиях доминирования билингвальной среды. Проанализированы многогранность актуальной проблемы, а также ее нормативно-правовые основы, как главные факторы влияния. Доказано важное значение лексических основ формирования познавательной деятельности в процессе развития мышления. Рассмотрены факторы важности сохранения самобытности культуры речи, и ее этноса. Представленный билингвизм, основанный на опыте многих ученых. Поставлен под сомнение факт владения вторым языком, и на каком уровне билингв должен говорить на нем, чтобы так называться. Ряд дисциплин рассматривает влияние билингвизма под углом своей перспективы вклада в общество. Психологическое формирование двух языков в одном сознании является новым фактором современного общества. В сочетании культурных особенностей различных языков с традициями национальных обычаев возникает большое количество нюансов с которыми учебный процесс сознательно имеет справиться. Достижения предыдущих поколений дает возможность и в дальнейшем мыслить над существующей проблемой, и находить новые решения. Исследования утверждают наличие врожденной способности формирования лингвистических структур с раннего возраста, и подтверждают его подлинность. Наконец, резкое увеличение миграции людей привело к популярности и необходимости этнокультурного воспитания. Целью образования – обеспечить легкое и продуктивное обучение, указав путь к сохранению национальной самобытности меньшин и ее языка, что и является задачей мультикультурного образования.

Ключевые слова: мультикультурное образование, билингвальное образование, этнические программы, миграция, двуязычие, коммуникативная среда, языковые системы.

Lotfi Ghahrodi H.S.

National University «Lviv Polytechnic»

LINGUISTIC AND SOCIOLOGICAL STUDY OF BILINGUALISM ON THE BASIS OF «MULTICULTURAL EDUCATION»

Summary

The article reflects bilingualism as a multidimensional phenomenon of multicultural education. The system of ethnic programmes of European countries is taken as the basis. Much attention is devoted to the behaviour of the bilingual person in the social environment. The specificity of formation of the language skills in conditions of the bilingual dominance are reviewed. Different facets of bilingualism and the related legal regulatory framework are analyzed as the main factors of influence. The relevance of the lexical basis in the formation of cognitive activity as well as its development in the process of thinking is proved to be rather essential. The definition of the term of bilingualism presented in the article is based on the experience of many scientists. Many scholars question the fact of the second language possession; and there is no unanimous opinion as to the level of the second language competence a bilingual should have to be called a bilingual. A number of disciplines like linguistics, sociology, philosophy, psychology, phonetics, speech therapy and many others are looking at the bilingual influence and its contribution for the life of society from their own point of view. The psychological formation of two languages in one mind is shown as a new factor in modern society. Combining the cultural peculiarities of different languages with the traditions of national customs raises a great deal of nuances with which the educational process must deliberately cope. The achievements of previous generations allow us to continue to think over the problem and find new solutions. The research states inborn ability of people to be capable of forming linguistic structures from the early age. A sharp increase in the migration of people has led to the popularity and the need for ethnic-cultural education. The goal of education remains the same – to provide easy and productive learning, indicating the path to preserving the national identity of the smallest nation and its language, which is the task of multicultural education.

Keywords: multicultural education, bilingual education, ethnic programs, migration, bilingualism, communicative environment, language systems.